

SAVSAD
Savunma ve Savaş Araştırmaları
Dergisi
The Journal of Defence and War
Studies

Vahit Taha KURUTLU

Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu, Ankara,
Türkiye.

Turkish Radio and Television Corporation,
Ankara, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received 17.08.2025
Kabul Tarihi/Accepted 17.09.2025
Yayın Tarihi/Publication 31.12.2025
Date

Sorumlu Yazar/Corresponding author:
Vahit Taha KURUTLU

E-mail: tahakurutlu@gmail.com

Atıf/Citation: Kurutlu, V. T., (2025).
Ankara İstiklal Mahkemesi'nde bir
casusluk davası: Madam Lida Lagaze,
SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları
Dergisi, 35(2), 441-460.

Content of this journal is licensed under a Creative
Commons Attribution-NonCommercial-
NoDerivatives 4.0 International License.

Araştırma Makalesi
Research Article

DOI: 10.54078/savsad.1767538

Ankara İstiklal Mahkemesinde Bir Casusluk Davası: Madam Lida Lagaze

An Espionage Trial at Ankara Independence Tribunal: Madam Lida Lagaze

Öz

İstiklal Mahkemeleri kuruluştur, yargılama usulleri, yetkileri ve verdiği kararlar açısından yakın tarihimizin en dikkat çeken kurumlarından biri olmuştur. Hıyanet-i Vataniye Kanunu ve Asker Firarileri Hakkında Kanun ile faaliyete geçen bu mahkemelerin ilk çalışma devresi 1920-1923 yılları arasında kapsamaktadır. Bu devrede faaliyet gösteren ve Birinci Dönem İstiklal Mahkemeleri olarak adlandırılan mahkemelerin öncelikli amacı askerî firarları engellemektir. Mahkemeler Millî Mücadele'nin en çetin yıllarında hem ordu disiplinini sağlamak hem de uzun süren savaşların yarattığı toplumsal kargaşayı ve otorite boşluğunu gidermek adına önemli bir görev üstlenmiştir.

Takrir-i Sükûn Kanunu ile başlayan ikinci devre ise 1923-1926 yıllarını kapsamaktadır. Bu dönemde İstiklal Mahkemeleri'nin amacı ve mahiyeti değişmiş, bir yandan olağanüstü hâl koşulları altında inkılaplar yapılmaya çalışılırken diğer yandan birçok suç başlığı İstiklal Mahkemelerinin yetki alanına dâhil edilmiştir. Casusluk suçları da bu dönemin önemli yargılama konularından birisidir. İstiklal Mahkemeleri'nde 1923-26 yılları arasında casusluk fiilini işlediğine hükmedilen birçok şahıs mahkûm edilerek çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Çalışmanın konusu İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılanan ve diğer casusluk şüphelilerinden çok farklı bir portreye sahip olan Madam Lida Lagaze'nin muhakemesidir. Bolşevik casusluğu ithamı ile yargılanan Madam Lida Lagaze davası TBMM Arşivi İstiklal Mahkemesi Fonu'ndan elde edilen ve bugüne kadar hiçbir yerde yayımlanmamış olan belgeler ışığında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstiklal Mahkemesi, Casus, Bolşevizm, Sinema, Hıyanet-i Vataniye Kanunu.

Jel Kodları: Z00

ABSTRACT

The Independence Tribunals stand out as one of the most salient institutions in Türkiye's recent history in terms of their establishment, judicial procedures, authority, and verdicts. These courts were established under the Law on Treason Against the Homeland (*Hıyanet-i Vataniye Kanunu*), and their first operational period spanned from 1920 to 1923. The primary aim of the courts operating during this initial phase -known as the First Term Independence Tribunals- was to prevent desertion. At a time when the Turkish National Movement was at its most critical stage, these tribunals undertook the vital task of maintaining military discipline and addressing the social turmoil and authority vacuum caused by prolonged wars.

The second phase, which began with the enactment of the Law on the Maintenance of Order (*Takrir-i Sükûn Kanunu*), extended from 1923 to 1926. During this period, the nature of the Independence Tribunals changed significantly. On the one hand, efforts were made to carry out revolutionary reforms under extraordinary conditions, while on the other hand, a wide range of offenses were brought within the jurisdiction of these courts. Among the key offenses addressed during this time was espionage. Between 1923 and 1926, the tribunals convicted numerous individuals who were deemed to have committed acts of espionage, sentencing them to various punishments. This study focuses on the trial of Madam Lida Lagaze, who was tried by the Second Term Ankara Independence Tribunal and presented a markedly different profile compared to other espionage suspects. Accused of being a Bolshevik spy, Madam Lida Lagaze's case is examined in light of documents obtained from the Independence Tribunal Fund of the Grand National Assembly of Turkey (TBMM) — documents that have never been published before.

Keywords: Independence Tribunals, Spy, Bolshevism, Cinema, The Law of Hıyanet-i Vataniye.

JEL Codes: Z00.

Giriş

Mondros Mütarekesi ile birlikte Osmanlı Devleti askerlerinin büyük oranda terhis edilmesi ve silahlarının toplanmış olması Osmanlı Devleti'nin siyasi ve askerî olarak elini kolunu bağlamış, bu durum Millî Mücadele'ye giden zorunlu yolun başlangıcı olmuştur. Bu sebeple 23 Nisan 1920'de açılan TBMM hem Millî Mücadele'yi yönetebilmek hem de memleket dâhilindeki problemleri aciliyetle çözebilmek için yasama, yürütme ve yargı yetkisini kendi bünyesinde toplamıştır. Yapılan meclis başkanlığı seçiminde Mustafa Kemal Paşa Meclis Başkanı olarak seçilmiştir (Selek, 2023, s. 184). TBMM açıldığında önündeki en büyük problem yıllardır süren savaşlar sonucu cephede savaşacak insan kaynağının erimesi ve memleket dâhilinde asayişin bozulmuş olmasıdır. Birinci Dünya Savaşı ile ülkede zirveye çıkan kanunsuzluk, güvensizlik, asayiş sorunları ve ordu disiplini

yaşanan başıbozukluk gibi sebeplerden ötürü TBMM, iç ve dış tehditleri ortadan kaldırmak için kurucu meclis olma özelliğini sonuna kadar kullanmıştır (Kutlu, 1992, ss. 1-2). TBMM'nin açıldığı günlerde Anadolu'nun birçok yeri işgal edilmiş durumdaydı. Özellikle İngilizler ve Yunanlar işgal girişimlerinin yanı sıra memleket dâhilinde iç karışıklıklar çıkarıyor, bunun için de yerli ve yabancı işbirlikçileri kullanıyorlardı. Daha önce Heyet-i Temsiliye'yi hedef alan bu karışıklık ve isyanların muhatabı 23 Nisan 1920'den itibaren doğrudan doğruya TBMM olmuştur (Tosun, 2021, s. 176).

TBMM açıldığında Türkiye topraklarında 200.000 kadar işgal askeri bulunuyordu (Sarıhan, 1995, C.III, s. 3).¹ Bu tablo karşısında TBMM'nin başarı sağlaması ve vatani işgallerden kurtarabilmesi için düzenli ordunun kurulması bir mecburiyet olmuştur. Dış tehditler kadar iç tehditlerin de Millî Mücadele'ye ayak bağı olduğu bu dönemde TBMM, öncelikle iç tehditleri ortadan kaldırmak istemiştir. Bu amaçla iç güvenliği sağlamak adına ilk kanuni düzenleme olan Hıyanet-i Vataniye Kanunu çıkarılmıştır. Afyon Karahisar Mebusu Mehmet Şükrü Bey'in verdiği bu kanun teklifi en özet hâliyle vatana ihanet edenlerin TBMM kararıyla idam edilmelerini içermektedir (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, C.I, 1920, s. 63). TBMM'nin otoritesini güçlendirecek olan bu kanunun ne suretle ve hangi adli mercii tarafından uygulanacağı mecliste tartışma konusu olmuştur. Uzun tartışmalar sonucunda kanunun Divan-ı Harpler ve Bidayet Mahkemeleri² tarafından uygulanmasına karar verilmiştir. Ancak bu askerî ve sivil iki adli makam, ihtilal ortamının olağanüstü şartlarına pek de ayak uyduramamıştır. Zira kanunun üzerinden dört ay geçmesine rağmen bu mahkemelerden tatmin edici ve hızlı sonuçlar alınamamıştır. Özellikle Bidayet Mahkemeleri ağır işlemekle, usul bilmemekle ve ülkenin içinde bulunduğu durumu anlayamamakla itham edilmiştir. Hukuki otoriteyi bir türlü kuramamış olması TBMM'yi yeni çareler aramaya sevk etmiş ve İstiklal Mahkemeleri'nin kurulmasına giden yolun önu böylece açılmıştır (Aybars, 2018, ss. 74-76).

Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun işletildiği mahkemelerin istenilen sonuçları vermemiş olması memleket dâhilindeki sorunların –özellikle asayiş ve isyanlar- daha da büyümesine neden olmuştur. Hakikaten de Bidayet Mahkemeleri ağır işlemiş, vatana ihanetle ilgili suçları önce TBMM'ye sevk etmiş, TBMM bu suçları Adliye Encümeni'ne havale etmiştir. Divan-ı Harpler ise uluslararası kamuoyunda yeni kurulan devlette sivil değil askerî otoritenin hâkim olduğu imajını doğurmuştur. Bu sebepten ötürü bu dönemde bazı Divan-ı Harplerin

¹ Bunlardan 38.000'i İngiliz, 59.000'ini Fransız, 17.900'ü İtalyan ve 90.000'ni Yunan askeridir (Sarıhan, 1995).

² Davayı gören ilk derece mahkeme.

kapatılmasına karar verilmiştir (Tosun, 2021, s. 192). Bundan sonra TBMM hem işgalcilerle hem de İstanbul Hükûmeti'nin yıkıcı isyan faaliyetleriyle mücadele edebilmek için nitelikli ve yeterli sayıda asker toplamanın çarelerini aramıştır. Zira yıllardır savaşıyor ve yorgun düşen asker sınıfı arasında firar sayısı oldukça fazladır. Firar eden askerlerin kendilerine yaptırım uygulayacak bir güç olmadığını bilmeleri adeta bu firarları teşvik etmiştir. TBMM ile Kuvâ-yi Millîye'nin işgalcilerin hedefinde olması, Millî Mücadele'nin bekası açısından asker firarileri meselesinin derhâl çözülmesini gerektirmiştir. Tüm bu sebepler Birinci Dönem İstiklal Mahkemelerinin kurulmasının hukuki gerekçelerini oluşturmuştur. Yani mevcut şartlar olağanüstü bir yargılama kurumuna olan ihtiyacı açıkça ortaya koymuştur (Aybars, 2018, ss. 79-81).

Birinci Dönem İstiklal Mahkemelerinin Kuruluşu

Anadolu'da çetelerin bozduğu asayişin sağlamak, firar eden askerlerin çeteleşmesini önlemek ve onları yeniden cephelere sevk ederek Millî Mücadele'ye insan kaynağı kazandırmak gibi konuların TBMM'de ana gündem başlığı olduğu bu dönemde, Dr. Tevfik Rüştü Bey TBMM'ye bir "İhtilal Mahkemeleri" kurulmasını önermiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu teklifin önünü açması üzerine Müdafaa-i Millîye Vekâleti "Firar Ceraimini İrtikâp Edenler Hakkında Kanun" isimli bir kanun teklifi hazırlamıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, C.3, ss. 477-490.) Bu kanunun önemli bir kanun olduğundan acele olarak yapılmaması gerektiğini düşünenler ile asker firarlarının çokluğunun vatanın istiklalini tehlikeye attığını ve konunun çok elzem olduğunu düşünenler konuyu mecliste tartışmıştır. Tartışma konularından en önemlisi ise verilecek cezaları fevkalade yetkilerle donatılmış İstiklal Mahkemelerinin tatbik etmesinin teklif edilmiş olmasıdır. Kanun teklifine karşı olanların ortak noktası, İstiklal Mahkemelerine çok geniş yetkiler verilecek olmasının yarattığı endişedir. TBMM'deki uzun tartışmalar sonucunda bazı maddeleri tadil edilen kanun 11 Eylül 1920'de Firariler Hakkında Kanun ismiyle yasalaşmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, C.4, ss. 46-54).

Asker kaçakları hakkında çıkarılan bu kanun ile İstiklal Mahkemeleri resmen kurulmuştur.³ Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun uygulanması ile ilgili aksaklıklar da böylece çözüme kavuşturulmuştur. TBMM hem iç hem de dış kaynaklı isyanlara ve asayiş problemlerine karşı otoritesini kuvvetlendirecek bir yapıya kavuşmuştur. Zira daha sonra yapılan birtakım değişikliklerle askerî ve siyasi

³ Bu mahkemeler Ankara, Eskişehir, Konya, Isparta, Sivas, Kastamonu ve Kayseri İstiklal Mahkemeleridir. Daha sonra Kayseri İstiklal Mahkemesi'nin kurulmasına gerek olmadığına karar verilmiş böylece bölge sayısı 6'ya düşmüştür (bkz. TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Yayınları Başkanlığı, 2015, ss. 2-3.).

casusluk suçları ile bozgunculuk gibi suçlar İstiklal Mahkemelerinin yargılama alanına dâhil edilmiştir (Gün, 2020, s. 25). Kararları kesin, temyize kapalı ve infazları hızlıca yaptıran İstiklal Mahkemelerinin asker firarilerini cepheye çekme konusunda başarı sağladığı söylenebilir ancak asker firarilerine verilen cezalar kanunda geçtiği şekliyle yani sert bir şekilde uygulanmamıştır. Zira ülkenin içinde bulunduğu sosyoloji bu sertliğe çok müsaade etmemiştir. İnsan kaynağına olan ihtiyaç, mahkemeleri çok daha esnek davranmaya sevk etmiştir (Aslaner, 2023, s. 41). Firarilerin yeniden orduya kazandırılması ve ardından gelen bazı askerî başarılar artık İstiklal Mahkemelerine gerek kalıp kalmadığı sorusunu gündeme getirmiştir. TBMM’de bu konuda yapılan itirazlar sebebiyle 17 Şubat 1921’de 97 numaralı kararla Ankara İstiklal Mahkemesi hariç diğer İstiklal Mahkemeleri geçici olarak kapatılmıştır (Tosun, 2021, s. 233). Kütahya-Eskişehir Savaşları’nda alınan yenilgi ile asker firarileri sayısı yeniden artıp memleket dâhilinde asayiş sorunları tekrar baş gösterince Fevzi Çakmak Paşa’nın teklifi ile Konya, Kastamonu ve Samsun’da yeniden İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur. 5 Ağustos 1921’de çıkarılan Başkomutanlık Kanunu’ndan sonra Yozgat İstiklal Mahkemesi kurulmuş ve Tekâlîf-i Millîye emirlerini uygulamayanlar da İstiklal Mahkemelerine sevk edilmişlerdir (Demirel, 2017, s. 60).

Sakarya Savaşı’nın kazanılmasının ardından konu aynı gerekçe ile tekrar TBMM gündemine gelmiş, İstiklal Mahkemelerinin yetki ve görevleri 31 Temmuz 1922 tarihinde 249 numaralı İstiklal Mahakimi Kanunu ile yeniden belirlenmiştir. Firar, askerî ve siyasi casusluk, suikast, asker ailelerine taarruz, seferberlikte suiistimal, rüşvet, halka zulmetmek gibi suçların yargılamaları İstiklal Mahkemeleri uhdesine verilmiştir (Kutlu, 1992, ss. 1-2). Bu kanunun düzenlenmesi ile birlikte hem savaşın kazanılması hem de mecliste mahkemelere gerek kalmadığına dair görüşün hâkim olması üzerine Ankara İstiklal Mahkemesi dâhil tüm mahkemeler çalışmalarını sonlandırmıştır.

İkinci Dönem İstiklal Mahkemelerinin Kuruluşu

Birinci Dönem İstiklal Mahkemelerinin faaliyetlerine son vermesinin ardından memleket dâhilinde bazı önemli gelişmeler yaşanmıştır. Lozan Barış Antlaşması imzalanmış, TBMM seçime gitmiş, saltanat kaldırılmış, Cumhuriyet ilan edilmiş ve hilafet kaldırılmıştır. 1923 yılında yapılan seçimlerde mecliste “İkinci Grup” diye anılan muhalif milletvekilleri saf dışı kalmıştır. Fakat yaşanan gelişmelerle birlikte TBMM içerisinde yeniden bir fikir ayrılığı başlamıştır.

Ali Fuat Cebesoy gibi bazı isimler bu denli önemli kararların TBMM’de fikir düzleminde tartışılmadan alındığını düşünmüş ve bundan rahatsızlık duymuşlardır. Bu fikir ayrılığının bir sonucu olarak Kazım Karabekir, Rauf Orbay,

Adnan Adıvar, Refet Bele, Ali Fuat Cebesoy gibi isimlerinde aralarında olduğu 10 milletvekili Halk Partisi'nden istifa ederek ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuştur (Karpaz, 2010, s. 133). Parti programında Cumhuriyetçilik ve millî egemenliğin yanı sıra liberalizmin de desteklendiği ayrıca dinî değerlere saygılı olunduğunu belirtilmiştir. Bu madde çok geçmeden patlak veren Şeyh Sait İsyanı sonrasında partiyi tartışmaların odağına taşımış ve kısa süre sonra yeniden açılacak olan İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından partinin kapatılmasına sebep olmuştur (Süreyya, 2017, ss. 167-172). İstiklal Mahkemelerinin yeniden açılmasına sebep olan bu ikinci dönem 4 Mart 1925'te Takrir-i Sükûn Kanunu'nun kabulü ile başlar. 12-13 Şubat 1925'te Palu ve Piran'da bölgenin nüfuzlu şeyhlerinden olan Şeyh Sait ve adamları askerle yaşadığı bir münakaşadan ötürü büyük bir isyan dalgasını başlatmıştır. Haklarında takip kararı olan Şeyh Sait'in 10 kadar adamı jandarmaya teslim olmayarak silahlı çatışmaya girmiştir. Böylece başlayıp büyüyen isyan kısa sürede doğu illerinde de yayılmaya başlamıştır. Bu isyanın bir irtica hareketi mi yoksa etnik bir isyan mı olduğu konusu hâlâ tartışılmaktadır (Tunçay, 1989, s. 128). Yaşanan olaylar TBMM'de de büyük tartışmalara sebep olmuş, olağanüstü hâl ilan edilmişse de Fethi Bey Hükûmeti doğuda yaşanan olaylar karşısında ılımlı olmakla suçlanmıştır. İstanbul'da istirahat eden İsmet Paşa (İnönü) o günlerde Ankara'ya gelmiştir. Başbakan Fethi Bey bir irtica hareketi olarak tanımladığı hadisede sıkıyönetim ilanını yeterli görürken başını İsmet Paşa'nın çektiği otoriter grup ise bunun bir karşı devrim olduğunu düşünerek daha sert tedbirler alınmasını istemiştir. Bu tedbirler özetle devrime muhalif yayın yapan gazete ve dergilerin kapatılması, sahip ve yazarlarının cezalandırılması ve İstiklal Mahkemelerinin yeniden açılmasıdır. Mustafa Kemal Paşa'yla fikir ayrılığına düşen Fethi Bey başbakanlıktan istifa etmiştir. Bu gelişme üzerine İsmet Paşa başbakan olmuş ve TBMM'ye sunduğu sert tedbirler içeren kanun teklifi Takrir-i Sükûn Kanunu ismiyle ivedilikle kabul edilmiştir. Bu kanun ile birlikte 1925 yılında İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur (Aydemir, 2022, ss. 268-269).

İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesinin Yetkili Alanı ve Baktığı Davalar

Takrir-i Sükûn Kanunu ile yeniden kurulan Ankara İstiklal Mahkemesi üyeliklerine TBMM'de yapılan oylama ile Afyon Mebusu Ali Bey (Çetinkaya), Gaziantep Mebusu Kılıç Ali Bey, Aydın Mebusu Reşit Galip Bey, Rize Mebusu Ali Bey (Zırh), müddeiumumiliğine ise Denizli Mebusu Necip Ali Bey (Küçük) seçilmiştir. Mahkeme başkanı Afyon Mebusu Ali Bey (Çetinkaya) olmuştur. Bu sert ve otoriter mizaçlı üyeler daha sonra halk arasında "Üç Aliler Divanı" olarak isimlendirilmiştir (Akyol, 2012, ss. 464-465). Yetki alanı Ankara ile Orta ve Batı Anadolu olan İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi Hacıbayram Camii'ne

giden yolun alt sokağında Anafartalar Caddesi üzerindeki eski bir binada faaliyetlerine başlamıştır. Mahkeme asker kaçakları, casusluk, adam öldürme, Kuvâ-yi Millîye aleyhtarlığı gibi suçların yanı sıra Terakkiperver Fırka'nın Kapatılması, gazeteciler davası, Takrir-i Sükûn'a karşı işlenen suçlar, Şapka Kanunu'na muhalefet ve İzmir Suikasti gibi önemli davalara bakmıştır. Sanıklara salben idam, hudud-ı millî haricine ihraç, askerlikten ihraç, Türk tabiiyetinden ihraç, kürek, beraat gibi cezalar verilmiştir.

Bir davanın İstiklal Mahkemesi'ne intikali suçüstü hâli dışında genellikle üç yolla olmuştur. Bunlardan birincisi ve en sık gerçekleşeni ihbar mektuplarıdır. Bir resmî kurum ya da vatandaşlar eliyle yapılan ihbarlarla şüpheliler hakkında gizli tahkikat başlatılmıştır. Deliller toplanınca kişiler taht-ı tevkife alınarak mahkemeye sevk edilmişlerdir. İkincisi Askerî Polis Teşkilatı'nın (istihbarat) şüpheli gördüğü şahıslar hakkında yaptığı takibattır. Millî Mücadele Dönemi'nde özellikle İnebolu üzerinden Anadolu'ya geçmek isteyenler Askerî Polis Teşkilatı'nın takibat ve tahkikatına uğramışlardır. Örneğin Birinci Dönem İstiklal Mahkemesi tarafından yargılanan casusların çoğu bu yolla tespit edilmiştir. Üçüncü ve son yol ise İstanbul'dan Ankara'ya gelerek Millî Mücadele'ye katılan muteber kimselerin olumlu/olumsuz şahitlikleridir. Yani Ankara'ya bir şekilde ulaşabilmiş ama şüpheli görülen bu tür kişilerin durumu İstanbul'u ve çevresini iyi tanıyan bu güvenilir kaynaklara sorulmuştur.

Ankara İstiklal Mahkemesinde Yargılanan Bir Sinema Aktrisi: Madam Lida Lagaze

Ankara İstiklal Mahkemesi, yukarıda bahsedildiği gibi, hem Millî Mücadele Dönemi hem de Cumhuriyet Dönemi'nde çok önemli davalara bakmış olağanüstü bir mahkemedir. Bu dava başlıklarından birisi de askerî ve siyasi casusluk davalarıdır. Mahkemenin yargıladığı casusluk şüphelileri arasında yerli ve yabancı, Müslüman ve gayrimüslim, erkek ve kadın isimler vardır. Çalışmanın konusu olan Madam Lida Lagaze, İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi'nin (1925-1927) yargıladığı bir casusluk şüphelisidir. Madam Lida Lagaze davası casusluk davaları içerisinde mahiyeti bakımından oldukça çarpıcı davalardan biridir. Madam Lida bu davada kocası Arslanzade Ahmet Bey ile birlikte yargılanmıştır. Madam Lida Lagaze ve kocası Arslanzade Ahmet "Rusya hesabına casusluk yapmak ve Bolşeviklik Propagandasında bulunmak" suçlaması ile Ankara İstiklal Mahkemesi'nin huzuruna getirilmiştir. Madam Lida Lagaze bir sinema aktrisidir ve Sovyet Gürcistan sinemasının temellerinin atıldığı 1920'li yıllarda önemli filmlerde oynamıştır. Bu davanın diğer bir yönü Millî Mücadele yıllarında Bolşevizm propagandasının Anadolu'daki durumu ve buna karşı alınan önlemleri göstermesidir. Ayrıca dava iki aşamalıdır. Biri Madam Lida Lagaze ve

kocasının casusluğu meselesi diğeri onlara yardım eden devlet memurlarının rüşvet alması meselesidir. Konunun tam olarak anlaşılabilmesi adına dava mahkemedeki görülen usulüyle aynı şekilde bir bütün olarak ele alınacaktır.

Madam Lida Lagaze ve kocası Arslanzade Ahmet Bey Türkiye Cumhuriyeti sınırlarına resmî olmayan yollarla yani “suret-i hafiye” misali kaçak yollardan girmiş ve Sarp sınırında hudut askerleri tarafından suçüstü yakalanmışlardır. 12 Aralık 1925 tarihinde yakalanarak tutuklanan çiftten Arslanzade Ahmet Bey Türk vatandaşı, aslen Tatar olan Madam Lida Lagaze ise Sovyet vatandaşıdır (TBMM Arşivi, 1926a). Mahkeme Reisi’nin Ali Bey (Çetinkaya), üyelerin ise Dr. Reşit Galip Bey ve Ali Kılıç Bey olduğu mahkemenin ilk celsesi 11 Mayıs 1926’da saat 16.20 sıralarında İstiklal Mahkemesi binasında görülmüştür. İlk olarak Madam Lida Lagaze ve kocasını yakalayan hudut askerlerinin amiri olan Feyzullah Efendi ifade vermiştir. 1895 doğumlu, iki çocuk babası, 488-321 sicil numaralı, Artvin Hudut Taburu Mülazım-ı Evvel ve Kırşehir kütüğüne kayıtlı Feyzullah Efendi olayın vuku bulunduğu vakitte Sarp Karakolu’nda geçici görevli olarak bulunmaktadır (TBMM Arşivi, 1926b). Feyzullah Efendi’nin verdiği ifadeye göre Madam Lida ve Ahmet Bey sabaha karşı sınırı kaçak olarak geçmeye çalışırken mezra karakolundaki askerlerce yakalanmıştır. Üzerleri aranan çift Rusya’dan geldiklerini söylemiştir. Feyzullah Efendi sınırdan kaçak geçişlerin talimatname⁴ ile yasaklandığı ve derhal sınır dışı edileceklerini kendilerine bildirmiştir. Bunun üzerine Madam Lida Lagaze ağlamaya başlamış kocası Ahmet Bey araya girerek Bolşeviklerden kaçtıklarını, Batum Şehbenderi Feridun Bey’in kendilerinden haberdar olduğunu ve lazım gelen evrakı arkalarından göndereceğini ifade etmiştir. Kaçaklar konusunda tereddütte kalan Feyzullah Bey durumu bölük komutanına yazmıştır. Cevabın geç gelmesi ve karakol koşullarının müsaitsizliği sebebiyle Madam Lida Lagaze ve kocası o gece gümrük memuru Ömer Latif Efendi’nin evinde misafir edilmiştir. Bölük komutanından gelen cevapta Ahmet Bey’in isterse kalabileceği ancak Rus vatandaşı olan Madam Lida’nın kesinlikle sınır dışı edilmesi gerektiği emredilmiştir. Arslanzade Ahmet Bey eşinden ayrılmak istemediği için şahıslar sabah olunca sınır dışı edilmek üzere asker nezaretinde hududa yollanmışlardır (TBMM Arşivi, 1926c).

⁴ Bu konuda 28 Mayıs 1924 yılında bir kararname de çıkmıştır. “Muayyen bir Hükûmetleri olmayan Beyaz Rusların ve Menşevik Gürcülerin muhtelif zamanlarda memleketimize gelen aksamının mühim bir miktara ulaşmış olduğu bilhassa bunlardan 6000 kadarının İstanbul’da tekâsüs ettiği ve aralarında memleketimizde Bolşeviklerin hesabına çalışanların bulunması dahi kuvvetle muhtemel olduğu gibi bu kabil eşhastan vilayet-i şarkiyede bazılarının mevcudiyeti nazar-ı ehemmiyeti celbetmekte bulunduğundan Beyaz Ruslar meselesinin kat’i bir şekilde çözümlenmesinin memleketin iç asayışı noktasında elzem görüldüğü” şeklinde devam eden kararnamede daha fazla beyaz Rus göçünün kabul edilmeyeceği belirtilmiştir (bkz. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA], 1924).

Feyzullah Efendi evvelce bu gibi kaçakların Rus zabıtasından alınan vesika ile köprü üzerinden sınır dışı edildiğini ancak bir süredir yakalandıkları yere bırakılmalarının emredildiğini söylemiştir. Bu konuda mahalli kaymakamın “*Mutlaka sınır dışı edin ancak kapıya müracaat etmeyin, gayri resmî olarak sınır dışı edin*” şeklinde emri vardır.⁵ Mahkeme Reisi Ali Bey bu iki kaçağın sınır dışı edilmediğini ve Arhavi’ye geçtiklerinin tespit edildiğini; bunun nasıl olduğunu Feyzullah Efendi’den sormuştur (TBMM Arşivi, 1926d). Feyzullah Efendi o gün staj için İstanbul’a hareket ettiğini, kaçakların sınır dışı edilmedikleri konusunu tabur kumandanının yazdığı mektup ile öğrendiğini söylemiştir. Kendisi sınır dışı emrini verdiğini sonrasını bilmediğini ifade etmiştir. Mahkeme heyetinin kanaati ise başkadır. Zira yapılan aramada üzerinden para çıkmayan Ahmet Efendi ve Madam Lida, Arhavi’ye geçtikleri kayıkçıya 15 lira vermiştir. Tahkikata göre hem para meselesi hem de kayıkçının bulunması meselesi misafir oldukları Ömer Latif Efendi’nin evinde ayanlanmıştır ve bundan Feyzullah Efendi de haberdardır (TBMM Arşivi, 1926e).

Feyzullah Efendi’den sonra kayıkçı Hamdi’nin ifadesine geçilmiştir. 1904 doğumlu, Sarplı ve kayıkçılıkla uğraşan Hamdi 15 lira karşılığında kaçakların Sarp üzerinden Arhavi’ye bırakılması için pazarlığı Ömer Latif Efendi ile yaptığını ifade etmiştir. Bunun üzerine Rüşumat Dairesi’nde memur olan sanık Ömer Latif Efendi’ye söz verilmiştir. 1893 doğumlu, evli ve Arhavi nüfusuna kayıtlı Latif Efendi, Madam Lida Lagaze ve Ahmet Bey’in yakalandıktan sonra karakola getirildiklerini pencereden gördüğünü daha sonra usul üzere kaçakların muayenesi için kendisinin de karakola çağrıldığını söylemiştir. Latif Efendi’nin ifadesine göre Ahmet Bey’in üzerinden bir nüfus kâğıdı ile 3 manat ve birkaç kapık⁶ çıkmıştır (TBMM Arşivi, 1926f). Burada yapılan ilk sorgularında Arslanzade Ahmet Bey, Türk Şehbenderi ile temas halinde oldukları için Rus istihbaratı tarafından (ÇEKA) takip edildiklerini ve evde yokken evlerinin arandığını bunun üzerine Türk Şehbenderliği’ne giderek Türkiye’ye kaçmak istediklerini söylediğini ifade etmiştir. Bu olaylar üzerine şehbender kendilerine “*Sana vesika verirsem ve yakalanırsan sorun olur. Sen hududu geç ben Türkiye’ye yazarım*” demiştir. Latif Efendi çaresiz kaldıkları için kaçakları evinde ağırladığını kabul etmiştir (TBMM Arşivi, 1926g). İstiklal Mahkemelerinin bir teamülü olan sanıkların yüzleştirilmesi kuralı burada da işletilmiş Mahkeme Reisi Ali Bey kayıkçının kaçakları götürmek için kendisi ile pazarlık yapıldığı ve Feyzullah Efendi’nin de orada hazır bulunduğu şeklindeki ifadesini Latif Efendi’ye sormuştur. Kayıkçının da hâlihazırda mahkeme

⁵ Bu dönemde sınır dışı işleminin gayriresmî olarak yapılması, Bolşevizm propagandası girişimlerinin çok fazla resmî kayıtlara girmesinin istenmemesi olabilir. Bu dönemde Rusya ile temkinli bir devletlerarası ilişki vardır.

⁶ Sovyet Rusya madeni parası.

salonunda olduğu sırada Latif Efendi bu soruya “*Bana iftira atıyor ben gümrükçü olduğum için kayıkçılar beni sevmez*” şeklinde cevap vermiştir (TBMM Arşivi, 1926h).

Görüldüğü gibi Madam Lida Lagaze ve Arslanzade Ahmet’in casusluğuna geçmeden önce mahkeme bu işte kasıtlı ya da kasıtsız kusuru olan devlet memurları Ankara’ya mahkeme huzuruna getirilerek sorgulamıştır. Zira tam açıklanamayan birtakım olaylar sonucunda kaçaklar sınır dışı edilmek yerine Arhavi’ye geçmişlerdir. Aynı gün Madam Lida Karl ve kocası Arslanzade Ahmet Bey’in celsesi görülmeye devam edilmiştir. İlk olarak mahkemenin kendisinden kuvvetli şüphe duyduğu Arslanzade Ahmet Bey yargılanmıştır. Ahmet Bey aslen Batumlu olmasına rağmen Rize nüfusuna kayıtlıdır, 1887 doğumludur evlidir ve ticaretle uğraşmakta, Türkçe, Abhazca ve Rusça bilmektedir. Mahkeme Reisi “*Biz senin ne olduğunu biliyoruz, yalan dolanla mahkemeyi kandırırım sanma, kendini de beyhude üzme!*” diyerek Ahmet Bey’i baştan itham etmiştir. Ardından 1920 yılında İstanbul’a neden gittiği kendisinden sorulmuştur (TBMM Arşivi, 1926i). Bu dava 1925 yılında görülmüş olsa da maznun hakkındaki tahkikat 1920 yılına kadar uzanmaktadır. Hakkındaki tüm iddiaları reddederek savunmasına başlayan Arslanzade Ahmet Bey İstanbul’a ticaret için gittiğini söylemiştir. Ancak tahkikata göre o dönemde Batum’a götürmek üzere aldığı söylediği malların gümrükten geçişi yasaktır.⁷ Yine kendisinin İstanbul’dan aldığı nüfus tezkiresinin mührünün de sahte olduğu anlaşılmıştır. Batum’da yaşayan Arslanzade Ahmet Bey’in Millî Mücadele yıllarında 3-4 defa da Trabzon’a gittiği tespit edilmiştir. İlk defa 1919 yılında geldiği Trabzon’da Türkçe bildiği için Rus Sefareti ile Türk Hükûmeti arasında tercümanlık yapmıştır. Daha sonra yine tercümanlık için Ankara’ya gelmiştir (TBMM Arşivi, 1926i).

Bunların hepsi İstiklal Mahkemesi heyetince şüpheli durumlar olarak yorumlanmıştır. Zira maznun İstanbul’a bir kez gittiğini söylese de yapılan tahkikatlarda birkaç kez gittiği ortaya çıkmıştır. Hatta bu İstanbul seyahatlerinin birinden sonra Rusya’da mahkemeye çıkarılmış olduğu kendisine hatırlatılmışsa da Ahmet Bey bunların tamamını reddetmiştir (TBMM Arşivi, 1926j). Rus vatandaşı olan ve teyzesinin kızıyla evli Lakuba isimli eniştesinin Rus Hükûmeti namına çalıştığını ancak kendisinin asla Ruslara çalışmadığını söylemiştir. Ruslar kendisine vesika vermeyeceği için kaçak yollardan Türkiye’ye girmek zorunda kaldığı, sınırda yakalanmadığı bilakis hudut askerlerine teslim olduğu konusunda ısrar etmiştir. Hadisenin geri kalanını ise hududa bırakıldıklarında karşlarına çıkan Osman isminde birinin kendilerine kayık ayarladığı ve o suretle Arhavi’ye geçtikleri şeklinde anlatmıştır. Ancak mahkeme anlattıklarını inandırıcı

⁷ Ürün isimleri belgede 303 ve 3001 olarak kodlanmıştır.

bulmamıştır (TBMM Arşivi, 1926k).

Aynı gün devam eden celsede çalışmanın ana konusu olan Madam Lida Lagaze'nin yargılanmasına geçilmiştir. Baba adı Karl, 25 yaşında ve Sibiry'a doğumlu olan Madam Lida Lagaze aslen Tatar'dır. Petersburg'da büyüyen Madam Lida küçük yaşlarda çocuğu olmayan Ruslaşmış bir Alman ailesine evlatlık olarak verilmiştir. 15 yaşlarına geldiği sırada ailenin öz evladı olmadığını anlayan Madam Lida I. Dünya Savaşı'nın başladığı yıllarda evinden ayrılmıştır. Anne ve babası bildiği insanlar da zaten o tarihte vefat etmiştir. Üniversite tahsili sırasında Bolşevik Devrimi olmuş ve Bolşevikler kendisini burjuva sınıfından sandığı için Petersburg dışına sürmüşlerdir. Petersburg dışına sürüldüğü kırsal muhitte önce çocuklara ders veren Madam Lida daha sonra bir hastanede hasta bakıcılık yapmıştır. Zor günler geçiren Madam Lida daha sonra Petersburg'a geri dönerek bir sinema gişesinde kasadarlık yapmaya başlamıştır. Tam da bu dönemde şansı yaver gitmiş gişede kendisini gören bir rejisör Madam Lida'ya *"Gişede çalışacağına aktris ol!"* diyerek teklifte bulunmuştur. Bu teklifi kabul eden Madam Lida önce filmlerde küçük rollerde yer almış daha sonra büyük rollere terfi etmiştir. Madam Lida ile bir kontrat yapan rejisör onu Gürcistan'a götürmüştür. Madam Lida mahkemede *"Bana mahsus 5 film yapıldı"* diyerek filmlerinden bahsetmiştir. Bu filmler *"Haydut Arsen"*, *"Üç Hayat"*, *"Deniz Feneri Esrarı"*, *"Demirci Mikayil"* ve *"Prens Dorian Kılavuzu"* isimli filmlerdir (TBMM Arşivi, 1926l).

Gerçekten de bu filmler 1920'lerde Gürcü/Sovyet sinemasının çekilen ilk film örnekleridir. 1923'te çekilmiş *"Haydut Arsen"* ve 1924'te çekilmiş olan *"Üç Hayat"* filmleri Gürcü asıllı Rus yönetmen İvan Perestian'ın en önemli eserlerindendir. Bu iki filmin oyuncu kadrosu arşiv taramasında incelenmiş Madam Lida'nın bu filmlerde başrol kadın oyuncu olmadığı görülmüştür. Zira kadın başrolde o dönemin başka bir ünlü kadın aktrisi Nato Vachnadze rol almıştır. Madam Lida muhtemelen bu filmlerde yardımcı kadın oyuncu olarak rol almış ve büyük ihtimalle çok yaygın olan şekliyle müstear isim kullanmıştır. *"Üç Hayat"* filminin film afişinde *"Geleceğin kapitalist Gürcistan'ında aşk, tutku ve cinayet"* sloganı yer almaktadır (Perestiani, 1924; National Archives of Georgia, t.y.).

Mahkeme Reisi'nin bu filmlerle Bolşeviklik propagandası yapıldığı ithamına Madam Lida *"Hayır, bu filmler Gürcülerin eski hayatlarını konu alan filmlerdi, ecnebi ülkelere de gitti"* şeklinde karşılık vermiştir. Madam Lida Tiflis'teki günlerinde sinema hayatına devam ederken bir tiyatrodaki Arslanzade Ahmet Bey ile tanışmıştır. 1924'te nişanlanmış, bir sene sonra sinema kontratı bitince de Ahmet Bey ile Batum'da evlenmiştir. Madam Lida'nın ifadesine göre Ahmet Bey

o dönemde Batum'da otursa da Tiflis'te bir itriyat mağazası işletmektedir (TBMM Arşivi, 1926m). Madam Lida, Ahmet Bey ile evlendikten sonra çift Batum'a yerleşmiş ve Batum Türk Şehbenderi Feridun Bey ile yakın dostluk kurmuştur. Aylığı 40 ruble olan eşyalı bir evde kirada oturmuşlardır. Ahmet Bey'in Rus Hükûmetine çalışan eniştesi Lakuba ile ters düşmesi bu zamana tesadüf etmektedir (TBMM Arşivi, 1926n). Zira Bolşevikler kendisine Batum Şehbenderi Feridun Bey'in dosyasını çalmasını teklif etmişler fakat Ahmet Bey bunu kabul etmemiştir. Bu hadiseden sonra Bolşeviklerle arası açılan Ahmet Bey ve Madam Lida ÇEKA'nın takibine uğramıştır. Madam Lida'nın ifadesine göre Ahmet Bey, şehbendere giderek hadiseyi anlatmış ve Türkiye'ye gitmek istediğini söylemiştir. Feridun Bey kendilerine *"Size vesika ya da vizeye gerek yok, siz gidin ben arkanızdan yazı yazarım"* demiştir. Bu sırada Mahkeme Reisi araya girerek Bolşeviklerin böylesi bir teklifi yapmak için muhatabına güven duyması gerektiğini, demek ki o güveni Bolşeviklere kendilerinin verdiğini çıkarımını yapmıştır. Madam Lida bu ithamı reddetmiş Bolşeviklerin tehdit, tevkif ve cebir ile iş yaptıklarının meşhur olduğunu hatırlatmıştır (TBMM Arşivi, 1926o).

Madam Lida mahkemenin kendisine karşı yönelttiği Bolşeviklik iddialarına tek tek cevap vermiştir. Bolşevikler zamanında değil onların iktidarından önce öğretmenlik yaptığını, Bolşevizm gelince özellikle burjuva çocuklarına ders verdiğini ifade etmiştir. Bir süre sonra Madam Lida'nın ders verdiği burjuva sınıfının (Beyaz Ruslar) Rusya'yı terk ederek İstanbul'a gittiklerini söylemiştir. Madam Lida bundan sonra kendisini yeniden sanatına vermiş ve Türkiye'ye kendi isteğiyle gelmiştir. Çünkü amacı Bolşeviklerden kaçarak o yıllarda Türkiye'de film çekimlerine başlayan Kemal Film'de çalışmaktır (1926ö). Madam Lida'nın ifadesinde söz ettiği Kemal Film 1922'de kurulmuş ilk özel ve yerli film şirkettir. Kemaleddin ve Şakir Seden kardeşler Kemal Filmi işgal yıllarının son aylarında kurmuşlardır. Kemal Film'in ilk yönetmeni de o yıllarda Viyana'da bulunan ve Türkiye'ye dönerek Kemal Film için filmler çekmeye başlayan Muhsin Ertuğrul'dur (Özuyar, 2017, ss. 354-360). Madam Lida'nın sektörü takip etmesi ve bir aktris olarak Kemal Film ile görüşme arzusunun gerçekliği aslında onun ifadelerinin doğru olabileceğini göstermektedir. Ancak mahkeme Madam Lida Lagaze'nin tüm hayat serüvenine ve anlattıklarına inanmamış olan Mahkeme Reisi, *"Sözlerinizin hiçbirisi doğru değildir, buraya maksadınızı icra için geldiniz"* diyerek celseyi bitirmiş ve Madam Lida'yı Bolşevik casusu olarak gördüğünü belirtmiştir. Celse sonunda müddeiumumi mütalaasını vermiştir. Okunan iddianamede sanıkların anlattıklarının akla ve mantığa uygun olmadığı, Arslanzade Ahmet'in Rus Hükûmeti hesabına çalıştığı, Madam Lida'nın oynadığı filmler sebebiyle Bolşevizm karşıtı olmasının mümkün olmadığı, bu bakımdan Bolşevizmden kaçmak maksadıyla ülkeye gelmedikleri iddia edilmiştir. Tüm doğrulanabilir ifadelere rağmen mahkemenin kanaat-i vicdaniyesi Madam

Lida'nın Türkiye'ye kesinlikle Bolşevizm propagandası yapmaya geldiği şeklindedir. Hatta müddeiumumi tarafından bu propaganda konusunda Madam Lida'nın görevinin Ahmet Bey'in görevinden daha önemli olduğu ifade edilmiştir. Yine iddianameye göre şahıslar casusluk suçuna teşebbüs etmiş ancak suç fiilini işleyemeden suçüstü yakalanmışlardır. Bu yüzden casusluk maddesinden cezalandırılmalarının adil olmayacağı ifade edilmiştir. Arslanzade Ahmet Bey'in Türk vatandaşı olmasına rağmen başka ülkenin (Rus) vatandaşlığını aldığı için Türk vatandaşlığından çıkarılması ve Madam Lida ile beraber hudud-ı millî haricine ihraç edilmesi talep edilmiştir. Kaçakların sınır dışı edilmesinde ihmali olan Hudut Komutanı Feyzullah ve Rusumat Memuru Latif Efendi'nin rütbeleri küçük olsa dahi memleketin namusu sayılan sınırdaki yaptıkları hata kabul edilemez görülmüştür. Kendilerinin Ceza Kanunu'nun 102. Maddesi'ne göre cezalandırılmaları, kayıkçıların ise serbest bırakılmaları talep edilmiştir (TBMM Arşivi, 1926p).

Mahkeme Reisi, Madam Lida'ya son sözünü sorduğunda Madam Lida *"Bana casusluk isnad edenler ne gibi bir delil bulmuşlar? Ben casus değilim, böyle bir şeye de ihtiyacım yok. Tek suçum kocama itaat etmemdir"* şeklinde cevap vermiştir (TBMM Arşivi, 1926r). Ankara İstiklal Mahkemesi, 13 Aralık 1925'te tutuklanan Madam Lida ve kocası Ahmet Bey hakkında 2 Mayıs 1926'da nihai kararını vermiştir. Sanıklar 5 ay tutuklu kalmışlardır. Mahkeme *"Batum'dan memuriyet-i mahsusa ile ve Rus Çeka Mahkemesinin emir ve idaresi altında hareket ve Türkiye dâhilinde komünistlik için propagandada bulunmak ve aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti idaresinin harekât-ı siyasiye ve harbiyesi hakkında hükumeti haberdar etmek vazifeleri ile"* şeklinde başlayan kararında Ahmet Bey'in Türk vatandaşlığından çıkarılmasına ve Madam Lida ile beraber sınır dışı edilmesine hükmetmiştir. Olayda adı geçen memurların yerlerinin değiştirilmesine, kayıkçıların ise serbest bırakılmasına ayrıca karar verilmiştir (TBMM Arşivi, 1926s).

Sonuç

İstiklal Mahkemeleri'nin vermiş olduğu hükümler incelendiğinde davalarda polis tahkikatlarının, varsa şahit ifadelerinin değerlendirildiği, ancak kanaat-i vicdaniyenin de davaların hükme bağlanmasında önemli rol oynadığı görülmektedir. Bu nedenle İstiklal Mahkemesi heyetleri tarafından verilen bazı kararlar bugüne kadar tartışılmalıdır. Madam Lida Lagaze davasında da Lagaze'nin -bazı kaçamak yanıtlar vermiş olmakla birlikte- ifadelerinin genel itibarıyla tutarlı olmasına karşın cezalandırılması söz konusu kararlardan biri olarak değerlendirilebilir. Zira Madam Lida Lagaze'nin Kemal Film ile çalışmak için Türkiye'ye gelmiş olması şirketin o yıllardaki şöhreti düşünüldüğünde son derece

muhtemeldir. Ayrıca hem Gürcü sinemasının en kült filmlerinde oynamış hem de ünlü yönetmenlerle çalışmış bir aktris, casus olmak için fazla göz önünde olan bir profile sahiptir. Yine Ahmet Bey'in sürekli Batum Şehbenderi Feridun Bey'i referans göstermiş olması da doğrulanabilecek bir ifade olarak karşımızda durmaktadır. Ancak, mahkeme kayıtlarında Feridun Bey'den konunun sorulduğuna dair bir belgeye rastlanmamıştır. Mahkeme heyeti muhtemelen Ahmet Bey'in 1920'lerin başındaki faaliyetleri ile alakalı verdiği bazı çelişkili ifadeleri onun casusluğu şüphesi için yeterli görmüştür. Madam Lida Lagaze'nin tutarlı ifadelerine rağmen sınır dışı edilmesinin ise 1924 yılında çıkan talimatname ile doğrudan ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bu durum başka diğer davalarda da görüldüğü gibi İstiklal Mahkemelerinin dönemin konjonktürüne göre kararlar verebildiklerini ya da en azından konjonktürden etkilendiklerini göstermektedir. Madam Lida ve kocasının casus olduğu düşünülmesine rağmen verilen cezanın makul olduğu da görülmektedir. Zira 1926 yılında Türkiye savaştan çıkmış, bağımsızlığını kazanmış, TBMM otoritesini kurmuş durumdadır. Geçmişle hesaplaşmaya, 1920'lerin defterleri yeniden açılmaya devam edilmişse de hukuk devleti imajını güçlendirmek açısından mahkemenin bu tür davalarda daha makul bir zeminde hareket etmeyi arzuladığı söylenebilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Akyol, T. (2012). *Atatürk'ün ihtilal hukuku*. Doğan Kitap.
- Aslaner, M. (2023). Kurtuluş Savaşı'nda asker firarileri meselesine sosyal açıdan yaklaşmak. *Toplumsal Tarih Dergisi*, (356), 39.
- Aybars, E. (2018). *İstiklal Mahkemeleri*. Doğan Kitap.
- Aydemir, Ş. S. (2022). *İkinci adam* (1. Cilt). Remzi Kitabevi.
- Demirel, A. (2017). *İkinci Grup'un kurucularından Selahattin Köseoğlu'nun Milli Mücadele hatıraları*. İletişim Yayınları.
- Gün, F. (2020). *İstiklal Mahkemelerinde gazeteciler davaları*. Beyan Yayınları.
- İnönü, İ. (2023). *Hatıralar* (S. Selek, Haz.). Bilgi Yayınevi.
- Karpat, K. (2010). *Türk demokrasi tarihi*. Timaş Yayınları.
- Kutlu, C. (1992). *Birinci dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin iç güvenlikle ilgili çıkardığı kanun ve kararnameler (23 Nisan 1920-16 Nisan 1923)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- National Archives of Georgia. (t.y.). *1920s Georgian cinematography*. <https://kolga.ge/exhibitions/1920s-georgian-cinematography>
- Özçelik, A. (1993). *Ali Fuat Cebesoy*. Akçağ Yayınları.
- Özuyar, A. (2017). *Sessiz dönem Türk sinema tarihi (1895-1922)*. Yapı Kredi Yayınları.
- Perestiani, I. (Yönetmen). (1924). *Three lives (Sami Sitsotskhle)* [Film]. Goskinprom Georgia. <https://mubi.com/en/tr/films/three-lives-1924>
- Sarıhan, Z. (1995). *Kurtuluş Savaşı günlüğü III: Açıklamalı kronoloji TBMM'den Sakarya Savaşına (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921)*. AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Süreyya, R. (2017). *Milli Mücadele kahramanı Refet Bele*. Halk Kitabevi.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1924, 28 Mayıs). *[Arşiv belgesi]* (Kararlar Daire Başkanlığı, Yer No: YB:9-27-8). Ankara.
- TBMM Arşivi. (1925-1926). *[İstiklal Mahkemesi fonu]*. Ankara.
- TBMM Arşivi/İstiklal Mahkemesi Fonu. 1925/1926.
- TBMM Arşivi. (1926a, 18 Şubat). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 1, Sıra: 3). Ankara.
- TBMM Arşivi. (1926b, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 1, Sıra: 4). Ankara.
- TBMM Arşivi. (1926c, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 1, Sıra: 7). Ankara.

- TBMM Arşivi. (1926d, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 1, Sıra: 8). Ankara.
- TBMM Arşivi. (1926e, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 1, Sıra: 11). Ankara.
- TBMM Arşivi. (1926f, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 1, Sıra: 15). Ankara.
- TBMM Arşivi. (1926g, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 1, Sıra: 16). Ankara.
- TBMM Arşivi. (1926h, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 1, Sıra: 19). Ankara.
- TBMM Arşivi. (1926i, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 1, Sıra: 22). Ankara.
- TBMM Arşivi. (1926i, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 1, Sıra: 25). Ankara.
- TBMM Arşivi. (1926j, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 1, Sıra: 27). Ankara.
- TBMM Arşivi. (1926k, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 1, Sıra: 30). Ankara.
- TBMM Arşivi. (1926l, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 2, Sıra: 4). Ankara.
- TBMM Arşivi. (1926m, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 2, Sıra: 5). Ankara.
- TBMM Arşivi. (1926n, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 2, Sıra: 7). Ankara.
- TBMM Arşivi. (1926o, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 2, Sıra: 8). Ankara.
- TBMM Arşivi. (1926ö, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 2, Sıra: 9). Ankara.
- TBMM Arşivi. (1926p, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 2, Sıra: 17). Ankara.
- TBMM Arşivi. (1926r, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 2, Sıra: 18). Ankara.
- TBMM Arşivi. (1926s, 11 Mayıs). *[İstiklal Mahkemesi belgesi]* (Dosya: 222-1, Gömlek: 2, Sıra: 21). Ankara.
- TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Yayınları Başkanlığı, C.1. Ankara 2015. İstiklal Mahkemeleri Kanun Gerekçe ve Genel Kurul Tutanakları.

- TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı. (2015). *İstiklal Mahkemeleri: Kanun gerekçe ve genel kurul tutanakları* (Cilt 1). TBMM Basımevi.
- TBMM. (t.y.). *Zabıt Ceridesi*.
- Tosun, U. U. (2021). *Milli Mücadele Dönemi'nde asker firarileri sorunu*. AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Tunçay, M. (1989). *Türkiye Cumhuriyeti'nde tek parti yönetiminin kurulması (1923-1931)*. Cem Yayınevi.

Extended Summary

This study examines the establishment, jurisdiction, and operational logic of the Independence Tribunals -one of the most controversial extraordinary judicial institutions of Turkey's recent history- through an exemplary case tried before the Second-Term Ankara Independence Tribunal. It is a case study centered on the espionage trial of Madam Lida Lagaze (referred to in some records as 'Madam Lida Karl'). The study is based primarily on previously unpublished documents found in the Independence Tribunal Fund of the TBMM Archive and aims to contribute by reconstructing the procedural course of the case and the criteria employed by the tribunal -particularly its conscience-based (*kanaat-i vicdaniye*) approach to judgment- in extraordinary courts. The study situates the tribunals within two different political contexts. The First-Term Independence Tribunals (1920–1923) emerged under the conditions of the Turkish National Movement, within the framework of the depletion of human resources, the deterioration of public order, and the urgent need to establish discipline within the regular army. Due to the inability to effectively implement the Law on Treason Against the Homeland through existing judicial mechanisms (*Divan-ı Harpler* and *Bidayet Courts*), an extraordinary judicial sphere was created that operated rapidly, issued final decisions, and was closed to appeal. During this period, the primary objective was to prevent military desertion, suppress internal rebellions and disorder, and consolidate the constituent and sovereign authority of the TBMM.

The Second Period (1923–1926) began with the reestablishment of the tribunals following the enactment of the Law on the Maintenance of Order (*Takrir-i Sükûn Kanunu*) and the Sheikh Said Rebellion, and it represents a phase in which the nature of the tribunals changed markedly. The Ankara Independence Tribunal, popularly known as the "Tribunal of the Three Alis," was endowed with judicial authority over an increasingly broad range of cases, from press trials to anti-regime activities. During this process, espionage also became one of the significant categories of adjudication. The article evaluates these trials not merely as judicial cases but as part of the state's strategy of self-consolidation under conditions of emergency. In particular, spies were also tried in the context of combating Bolshevism.

Within this institutional and political background, the study examines the case of Madam Lida Lagaze in detail within the context of Bolshevik propaganda. However, Madam Lida presents a profile different from typical espionage suspects. Lida was a Soviet citizen of Tatar origin and a cinema actress who appeared in significant Soviet/Georgian films during the 1920s. Madam Lida was

apprehended together with her husband, Arslanzade Ahmet Bey, on 12 December 1925 while attempting to enter Turkey illegally through the Sarp border. The indictment asserts that the defendants were directed by the Cheka (ÇEKA) and that, in addition to gathering information on Turkey's political and military activities, they acted with the mission of conducting communist propaganda. The study demonstrates that the case was addressed from two perspectives. The first concerns the allegation of espionage and propaganda. The second concerns the investigation that developed around the negligence and suspicion of bribery involving local officials who enabled the defendants to move into the interior of the country despite the requirement that the Soviet citizen defendants be immediately deported.

One of the study's significant contributions to literature is its detailed exposition of the tribunal's procedural practices. Through witness hearings, confrontations, interrogation styles, and methods of evaluating evidence, it demonstrates how suspicion produced a judicial narrative that effectively reinforced itself. Testimonies of border personnel, local intermediaries, and the boatman were used to make visible the defendants' routes of movement and channels of logistical support; thus, the case evolved into a broader discussion of responsibility that also encompassed state officials within the framework of border security. The tribunal's primary focus of suspicion was Arslanzade Ahmet Bey's activities in the early 1920s, contradictions in his statements, and allegations that he had served as an interpreter in contexts involving Russian and Turkish contacts; these elements were evaluated as indications of intelligence activity.

Madam Lida's defense, by contrast, was based on a detailed life narrative: her experiences of exile and employment during the Bolshevik Revolution, her subsequent entry into cinema, her escape from Soviet pressure, and her desire to work in the developing cinema sector in Turkey — particularly within Kemal Film. The study discusses that this defense may have had a historically plausible basis, considering the position of Kemal Film in the early Republican period and the activities of figures such as Muhsin Ertuğrul in the field of cinema. Nevertheless, the tribunal did not reconcile the defendant's cinema career with an anti-Bolshevik stance and interpreted her visibility within Soviet cultural production in favor of ideological affinity or operational functionality. This approach reflects the tribunal's tendency to prioritize political inference and conviction over the search for verifiable documentation. In this regard, the absence of a clear record in the case file indicating that official confirmation correspondence was conducted with the Batum Consul mentioned in the defense is significant.

The tribunal established its judgment not on completed espionage but rather within the framework of “attempt” and security risk; nevertheless, it imposed serious political and administrative sanctions. In an environment shaped by postwar state-building, security concerns, and political conjuncture, this extraordinary judicial institution transformed a suspicion into binding legal outcomes. Although the decision may appear more moderate when compared to severe sanctions such as capital punishment, the study argues that this case clearly demonstrates the role of extraordinary justice in the consolidation of state authority in the early Republican period.